

PRINCZ GYULA: LÓCZY LAJOS (1849–1920) HELYE A MAGYAR FÖLDRAJZBAN¹

**A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Nemerkényi Antal vezetésével
(A tanulmányt eredeti formájában közöljük)**

A szegedi egyetem dísztermének árkádjai alatt a magyar földrajznak három vezércsillaga foglal helyet nagyjaink képmásainak hosszú során. A három vezércsillag mindegyike a földrajz egymással szomszédos, más munkaterületére veti fényét. Kőrösi Csoma Sándor tumbája az ismeretlen országok felfedezéseire, Hunfalvy János komor mellszobra az országok enciklopédikus leírására, mint a földrajz egyes ágazataira, illetve feladataira emlékeztetnek. A harmadik, Lóczy Lajos mellszobra, kezében egy ammonites kőbelével ugyan inkább a geológust jelzi, de emlékeztet az oknyomozó, a földfelszín kialakulás-történetét kutató és erre a kutatásra tájrajzot építő tudományos földrajzra is. Hunfalvy János szobrának talapzatára vésték a dicsőítő szavakat: „A tudományos földrajz megalapítója”. Tehát nem Lóczy kapta ezt a vésetet, holott a közfelfogás Lóczyt ruházta fel ezzel a büszke címmel. Ha a tudományos földrajz hazai megalapításának történetébe kívánunk betekinteni, akkor főmesterként kétségkívül mindenkor Lóczy Lajos alakja fog élénk állni. Így tudja ezt a tudománytörténet itt és a Föld minden, tudományokat művelő országában is, mert Lóczy Lajos nevét a földrajztudomány bekebelezett tagjaként írják fel a külvilágban mindenütt.

Úgy érzem, hogy a szegedi három szoborműben némi homályos kifejezést nyert a magyar földrajztudomány egész testi jellege, idoma és benne szervi hibája, betegsége is, de vele Lóczy Lajos életrajza is.

Sajátságos, szinte tudománytörténeti tréfaként hat, hogy Lóczy Lajos mindig csak tűrte, talán szívesen is tűrte, hogy a magyar geográfia vitán felül legelső képviselőjének tartsák, de magát sohasem érezte ennek. Mi, öregek, akik abban a szerencsében részesültünk, hogy ennek a nagy szellemnek, nagyszerű tudósnak és embernek közvetlen közelében hosszú éveket tölthettünk, szűkebb körbeli kedves vagy kevésbé kedvelt tanítványai lehettünk, már annak idején, a Mester életében ezt bőségesen megvitattuk, saját pályánkon, célkitűzéseinkben, munkálkodásunkban igen sokszor gátlásként éreztük.

Most, száz esztendővel a Mester születése után, csaknem harminc esztendővel halála után, a magyar földrajz még mindig érzi s még bizonyosan sokáig fogja érezni ennek a belső ellentmondásnak káros hatásait. A Mester elhagyta az őt követni akaró és érte rajongó tanítványait, akik így szétszéledtek és sokan eltévelyedtek.

Nem követek el kegyeletsértést, ha ezt ezen általam nagyon is ünnepélyesnek érzett alkalommal megemlítem. A földrajz és földtan tartalmának hazai értelmezéséhez ez ugyanis szorosan hozzátartozik. Nem kegyeletsértés ez, mert a tanítványoknak joguk van mesterük emlékkövénél siránkozni azon, mert az elhagyta őket már életében. De azért sem, mert magam elé képzelvén a Mestert, hallani vélem hangját: „Így van, de nem én, hanem a korombeli kultúrpolitika okozta ezt”. Lóczy Lajos szerette és maga ellen ki is hívta, szívesen vette a kritikát.

De Lóczy Lajos mégsem kerülhette el, hogy akarata ellenére is a magyar földrajz legnagyobb történelmi alakja legyen. A Magyar Földrajzi Társasággal a kapcsolatot ő maga

kereste. Még zürichi egyetemi hallgató korában, amint a társaság megalakulásáról hallott, rögtön tagul jelentkezett. Bár mérnöknek készült. Viszont a geológiához vonzódott, amit bizonyít az is, hogy részt vett Escher és Heim alpi kutatásaiban.

A magyar tudománytörténelem tanulságot lapjai azok, melyek kiváló tudósaink életfolyását tárják fel. Lóczy mérnökként jött vissza hazájába, de a Nemzeti Múzeum ásványtári segéderőként, mint paleontológus kezdte pályafutását. Szabad idejében az aradi hegyeket kutatva elevenítette fel Zürich földtani tanulságait. Eredményeivel a Földtani Társulathoz jött és a Földtani Közlönyben cikkei németül is megjelentek. Lóczynak iskolázott szemmel írt cikkei feltűntek és felhívták Suess figyelmét. Ez volt az elhatározó pont Lóczy pályafutásán.

Széchenyi Béla a nemzet szolgálatában atyjának példáját akarván követni, közép-ázsiai, sőt kifejezetten tibeti expedíciót tervezett, és amint ez akkor nálunk mindenben kötelező volt, Bécsből kért tanácsot. Suess felhívta figyelmét Lóczyra. Ha szemünk elé vonultatjuk a korabeli magyar tudósokat, akik fizikai és tudományos képességeikkel a kutatóutazók szerepének betöltésére alkalmasnak mutatkoztak, bizonyára nem találjuk Lóczyt versenytársak nélkül. Hiszen Lóczy éppen úgy nem készülhetett fel egzotikus kutatóutazásokra, amint hogy feudális úrvadászainkon kívül senki sem gondolhatott erre. Ami Suess ajánlatán túl Lóczy számára megszerezte Széchenyi választását, az saját lelkesedése, feltétel nélkül való vállalkozása és magabizása volt. A XIX. század második felében sok megfélemlítő hír járt a belső-ázsiai expedíciók sorsáról. Széchenyi Béláról egyébként azt is beszélték, hogy felesége halála óta maga sem törődik sokat az életével. Komor tépelődései között keresett tartalmat életének. Az ilyen hajó fedélzetére nem szoktak tolongani az emberek. De az az idő a tudományos felfedező-utazások nagy százada volt. A nemzeti vetélkedés egyik jelensége volt az évről-évre felszerelt expedíciók. Tibet titokzatossága különösen csábított. Ami ma az olimpiász, olyanféle vetélkedés volt akkor a felfedező utazásoké. Akárhányszor nyilvános pénzgyűjtés által szerezték meg az ilyen vállalkozásokhoz az anyagi alapot. Lóczy, ha erre tudományos értelemben felkészülve nem is volt, lelkesedéssel és bátorsággal vállalkozott. Olyan lelkesedéssel, melynek erejét apró ügyekben is – mi még az ő öregkorában is – megcsodáltuk. Ez a lelkesedés és tudmányszeretet képesíthette egyedül arra, hogy a szokottan gögös, de a megszokottnál szeszélyesebb gróf mellett mindvégig hűen kitartott.

Az explorátori vállalkozás irányt szabott Lóczy pályáján. A polihisztoros széles érdeklődés és tapogatózás már korábban jellemezte, amit újságcikkek, ismertetések tanúsítanak. Az egzotikus explorátor feladata mindig sokrétű. Kínában jól érvényesült Lóczy széles szemlélete szárnyaló, de mindig fegyelmezett képzelete. Útvonalának hosszában a fáradtságos adatgyűjtő munkát szorgalmasan elvégezte, de éles megfigyeléssel magába szedett minden feltűnőt és jellegzetest.

A Széchenyi-expedíció tervei és célkitűnései által nagyobb hírre tett szert, mint valóban megtett útja és felfedezéseivel. A főúr számára kellő pénz és minden hatalmi támogatás készen állott, bár Tibetbe mégsem jutott el. De amikor az expedíció hatalmas, négykötetes művében Lóczy munkássága eredményeit kitalálta, kitűnt, hogy az expedíció sikerének oroszlánrésze is Lóczyé. A földrajzi társaságok és orgánumaik elismerése és figyelme egyszerre Lóczy felé fordult. Lóczyból, az eddig jelentéktelen, fiatal geológusból egyszerre nagy felfedező-utazó és geográfus lett.

Innen kezdődik Lóczy tudományos pályafutásának, sőt életének is belső hasadása. Vele együtt a magyar földrajztudománynak személyéhez kötött és általa tágitott hasadása is. Hunfalvy János, a Ritter-féle összehasonlító nevezett országleírás kényelmes művelésében már nem tartott lépést a földrajz új kimélyülésével, az oknyomozó, fejlődéstörténeti módszer alkalmazásával, a földrajzi társaság pedig polihisztorok és turisták színtere lett. Éles ellentét keletkezett tudományos köreink azon részével, amely látta a földrajz cégére mögött dolgozó

nagyszerű explorátorok népszerűségét a külföldön, s hasonló munkálkodást várt a földrajz hazai irányításától is. Lóczy tele zsákkal, nagyszerű eredményekkel jött haza és a legkiválóbb magyar explorátorként ismerték el. Nem csoda, ha a magyar tudományos földrajz megteremtését sokan tőle várták.

Egyelőre visszatért segédőrnek a múzeumi ásványtárba, majd osztálygeológus lett a Földtani Intézetben. Hazajövele után hat évvel a geológiának rendkívüli tanára lett a Műegyetemen. Akkori írásait szemlélve, azt kell látnunk, hogy páratlan szorgalommal tanulmányozza Kína leíró-földrajzi irodalmát, enciklopedikus országismertetőit, történelmét és néprajzát. Hatalmas kötetben megírja Kína általános földrajzát, értekezéseket ír, előadásokat tart útjairól. Mindez olyan terjedelmű tevékenység, mely méreteiben felülmúlja akkori geológusi munkáját. Ez az ostromlás a földrajz kapujában nem arra vall, hogy Lóczy a magyar földrajztudomány kormányosi szerepére törekedett? Maga ezt mindig tagadta. Tegyük fel, hogy nem törekedett a földrajz tanszékére, ahová tágas hazai kör és nem kevésbé nemzetközi közvélemény ültetni kívánta.

Így rejtélyesnek látszik, hogy mi vonzotta a geológiához, holott egész pályafutásán mindvégig a legnagyobb sikert, a legnagyobb elismerést és megbecsülést a földrajztudomány adta neki, és az elismerést és megbecsülést ő maga is mindvégig a földrajz kertjében kereste. Mégpedig tevékenyen kereste, ha nem is mélyült el feladataiban, ha ezt meglehetősen felszínen tette is. Ma már igazán nem kell elhallgatnunk, hogy földrajzi tevékenységében Kínája nem sokkal mélyebben szántott, mint Hunfalvy János 'Egyetemes földrajz'-a, sőt közvetlenül halála előtt megjelent hazai földrajzának szerkesztőjeként éppen olyan enciklopédikusnak mutatkozott, mint harminc év előtti elődei. Csaknem tíz évvel azután, hogy földrajzi tanszékét felcserélte a Földtani Intézet igazgatóságával, vállalkozott a magyar földrajz kiadására. E mű olyan lett, hogy tovább ködösítette a földrajztudomány feladatáról általánosan vallott hazai nézeteket. (...)

Az álmodozó, kicsinyes magánérdekek és érvényesülések korában Lóczy a lendületes, haladó, szervező tudós volt. Nagy tudományos tekintélye mellett ezért követte, sokszor rajongott érte a fiatal kutatók csapata. Lóczynak fájt az a lanyhaság, közöny, céltudathány, ami a földrajz keretét jellemezte szemben azzal a valóban magas szintű tevékenységgel, mely a hazai földtani kutatást mellette annyira kiemelte. Ha szíve a földtant kereste is, amit az is bizonyít, hogy minden komoly kutatási eredményével a Földtani Társulat magas színvonalú szaküléseire ment, Kínából hazaérkezése pillanatától kezdve ostromolta a földrajz táborát a haladásért. A Richthofen-i oknyomozó táj kutatást kívánta és követelte a földrajz központjába. A Földtani Értesítőben a földrajz és földtan kapcsolatáról értekezett. A felcseperedő geográfusok vezére lett a földrajzi társaságban, ahol Vámbéry Árminnal szemben csakhamar elfoglalta az elnöki széket is. Hunfalvy János 1899-ben elhalálozván, megürült tanszékére tanítványai mellőzésével a geológus Lóczyt ültették, aki a földrajznak a tudományszakok családjában egyszerre nagy tekintélyt szerzett. Nagy része volt ebben sok neves külföldi tudós elismerésének, akikkel nemcsak szokatlanul élénk levelezést folytatott, de baráti kapcsolatban is volt. Mint a Földrajzi Társaság elnöke, évtizedeken át részt vett, elnökölt csaknem minden földrajzi kongresszuson. De maga minden ízében geológus maradt.

Mi tette tehát mégis naggyá a földrajztudomány történetében? Elsősorban kínai utazásainak eredményei, fáradhatatlan adatgyűjtése és megfigyelései, melyekkel hatalmasan kiegészítette Richthofen, Przseválszkij világhírre emelkedett felfedezéseit. Átaluk Lóczy a legkiválóbb explorátorok sorába került, s akinek nevét Belső-Ázsia térképei örökítették meg.

Magyar vonatkozásban Lóczy kétségkívül mai napig legelső tudományos explorátorunk, s ezáltal a magyar műveltség képviselőjében több, mint az a rang, melyet geológiai vagy hazai kutatásaival általában elért. A felfedező utazások legkiválóbb hőseinek egyike ő, magyar világbajnoka az Amundsenig és Hedinig terjedt sorban.

De amikor ezt ma hetven év távlatából elismerjük, nem hagyhatjuk megemlékezés nélkül akkori tudománypolitikánk irányítóinak közönyét, ahogyan ezt tudomásul vették. Nyilvánvaló, hogy itthon Lóczy kutató-utazói munkájának jelentőségét nemzetközi vonatkozásaiban nem ismerték fel. Nem tudták felfogni, hogy mit jelentenek a világ szemében kis nemzeteknek nagy utazói. Nem vették észre, hogy abban a vetélkedésben, melyben Belső-Ázsia feltárásának érdekében a nagy nemzetek – élen az oroszokkal – részt vettek, a Széchenyi-expedíció milyen előkelő helyet nyert, s hogy ez mit jelentett, és ennek fokozása mit jelenthetett volna abban a korszakban, amikor állami létünk, fiatal műveltségünk a világ szemében kiváló polgárainak teljesítményei által juthatott kifejezésre.

Lóczy ezzel az egyetlen utazással befejezni volt kénytelen explorátori szereplését, holott egész egyénisége, rátermettsége nemcsak alkalmas volt arra, hogy Richthofen, Przewalszkij, Kozlov és a többi nagy orosz utazó, valamint Hedin és Stein egyenrangú társa lehessen. Ezt be is bizonyította.

Hazai nagyságát nem földrajzi, hanem földtani kutatásai építették. Az előbb elmondottakból kitűnik, hogy ezt ő maga is így akarta. Egész életében a földtan palotájába vágyott, ott is dolgozott. A földrajz saját érdekeit áldozta fel, s önzetlenül mindenét rendelkezésére adta, hogy ezt tehesse. Méreteiben legnagyobb műve az egész világ elismerését kiváltott Balaton-monográfiája elkészült, csak éppen a földrajzi rész maradt hiányos benne, a pompás részletességgel kidolgozott földtani kötete mellett. Földrajzi tanszékéből csaknem földtanit alakított, aminek visszahatása lett az, hogy ez a tanszék utána évtizedre kiesett a földrajztudomány keretéből. Nagyszerű szervezőképességét azonban magyar föld kutatására fordítván, ebben is halhatatlan érdemeket szerzett.

Lóczy a földrajz tanszékét rögtön felcserélte a Földtani Intézettel, amint tehetette. Ez a szokatlan lépése talán soha be nem hozható csapása lett a földrajznak. A földrajztudománynak Bostontól Moszkváig mindenütt kikristályosodásának korszakában itthon éppen Lóczy élen álló tevékenységének szemléletében homályosodott el a földrajztudománynak feladata, tartalma, célkitűzése és szerepe. Lóczy, mint első földrajzi tanszékünk professzora és Földrajzi Társaságunk elnöke, a közvélemény előtt nagy geológusként jelent meg, ha pedig ő földrajzi kiadványokat szerkesztett, irányított, mint az 1918. évi országleírást, akkor a régen túlhaladott enciklopédikus ábrázolás került ki a keze alól. Ebben az országleírásban persze az általa írt alaktani fejezet földrajzi irodalmunknak is valóságos örökfényű gyöngye. (...)

A magyar földrajztudomány büszke arra, hogy vállát tarthatta a híd alatt, melyen Lóczy Lajos bement a magyar tudomány halhatatlanjai közé.

(1949)

---

¹ Forrás: Princz Gyula: Lóczy Lajos helye a magyar földrajzban. = Földtani Közlöny, 1949. pp. 320–324.

A jelen tanulmány szerzője, Princz Gyula (1882–1973) geológus, geográfus. Hosszú életútja során több egyetemen (Pozsony, Kolozsvár, Pécs és Szeged) is oktatott. Nevéhez fűződik a Kárpát-medence kialakulását magyarázó Tisia-elmélet kidolgozása. 1920–1922 között a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, 1923–24-ben főtítkára, 1952–1974 között pedig tiszteletbeli elnöke volt.